

ROMANIAN JOURNAL PROGRAMMING

Ahmet Bihorac

University of Novi Pazar, Republic of Serbia, ahmed.bih61@gmail.com

Kemal Džemić

University of Novi Pazar, Republic of Serbia.kemaldzemi@hotmail.com

Abstract: Researching program contents and aspects of Romanesque prose, we determined that the programming principles respect the basics of literary and pedagogical science, but that the diversity of programming in the long run speaks of the lack of continuity and the circumvention of numerous methodological and methodical principles. We concluded that there is no concept of genre programming of literature teaching. In the regular teaching, the novel has long been a part of the monograph processing of writers, where often certain aspects of his treatment are missing, and so on. And the lecture ranged from Private to the original programs, through a division into school and homework, so that in the latest programs this division disappeared and left a series of confusion. This has been established in both the regular classes and in Lektiri. Contents of teaching literature in current curricula, as already mentioned, are given according to the literary-scientific methodology; in the regular elementary school, they are classified according to literary genera, in the secondary school curriculum the chronological principle of literary epochs and directions was applied. They are thus offered to the teacher for further operationalization.

Keywords: genre, programming, teaching literature, proofreading

ŽANROVSKO PROGRAMIRANJE ROMANA

Ahmet Bihorac

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, ahmed.bih61@gmail.com

Kemal Džemić

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija.kemaldzemihotmail.com

Apstrakt: Istražujući programske sadržaje i vidove romaneskne proze utvrdili smo da se pri njihovom programiranju poštuju osnove književne i pedagoške nauke, ali da raznolikost programiranja u dužem sledu govori o nepostojanju kontinuiteta pa i zaobilaženju brojnih metodološko-metodičkih načela. Zaključili smo da ne postoji koncepcija žanrovskog programiranja nastave književnosti. U redovnoj nastavi roman je dugo bio deo monografske obrade pisaca, gde često izostaju određeni vidovi njegovog tretmana i sl. A Lektira se kretala od Privatne u prvobitnim programima, preko podele na školsku i domaću, da bi u najnovijim programima ta podela nestala i ostavila niz nedoumica. To je utvrđeno i u redovnoj nastavi i u Lektiri. Sadržaji nastave književnosti u sadašnjim nastavnim programima, kao što je već napomenjeno, dati su po **književno-naučnoj metodologiji**; u redovnoj nastavi osnovne škole razvrstani su po književnim rodovima, u srednjim školskim programima primenjen je **hronološki princip** o književnim epohama i pravcima. Tako su ponuđeni nastavniku na dalju operacionalizaciju.

Ključne reči: žanr, programiranje, nastava književnosti, lektira

UVOD

Jedno od najsloženijih pitanja teorije književnosti predstavlja pitanje književnih žanrova, rodova i vrsta. Književna vrsta ili književni žanr je jedan od najkontraverznijih pojmova u istoriji književnokritičkog mišljenja. „Žanr je potpuno uvjetan pojam, o njegovu značenju treba se dogovoriti”¹⁰⁷.

Na njegovu istorijsku prirodu nas upućuju savremena književnoistorijska istraživanja. Zato se kao neminovnost valjanog promišljanja nameće prepoznavanje književnih žanrova, jer su oni u strukturi književnog dela nezaobilazni element tradicije, bez kojeg je stvaralački proces nezamisliv. Značaj proučavanja žanrova ogleda se u činjenici što nam ova proučavanja skreću pažnju na unutrašnji razvitak književnosti, na književnu genetiku. Što znači, da pored ovog dijahronijskog pristupa, kada govorimo o žanrovima, ne treba zanemariti njihovu zavisnost od vremena. Ne smemo prenebreći njihov aktivan dijalog sa vremenom i kulturom u kojima su nastali. To znači da je

¹⁰⁷ Zdenko Škreb ”O problemu osnovne sheme podjele na rodove i vrste ”, Rad, Beograd, 1987, str. 11.

za teoriju žanra izuzetno značajno sagledavati je sa aspekta novog žanra, kao što je roman, koji se više ne svodi samo na kategoriju epskog, već se široko otvorio upijajući sve elemente života, različitih oblasti nauke i kulture.

Roman je relativno mlada pojava među književnim oblicima, u klasičnim poetikama nije bio priznat skoro do XIX veka i nikada nije učestvovao u harmoniji žanrova. Kada govorimo o književnim vrstama, zapravo je reč „o skupini književnih dela sa nekim zajedničkim osobinama koje se kod drugih književnih dela ne javljaju“¹⁰⁸. Upotreba termina književni žanr označava književna dela sa izvesnim samo njima svojstvenim osobinama.

Prvi primeri žanrovskog prožimanja vode poreklo iz romantizma. Početkom XX veka Benedeto Kroče¹⁰⁹ odbacuje sve podele na rodove i vrste zagovarajući da je važnije duševno stanje koje to delo izražava. Ovakvo shvatanje zagovara zamenjivanje žanrovskih karakteristika stilskim osobenostima. Književni žanrovi čine jedan od najstarijih problema teorije književnosti, njene posebne grane, genealogije (teorija književnih formi-rodova, vrsta, žanrova). Termin roman vodi poreklo iz francuskog jezika što je u 12. veku na narodnom jeziku značilo delo (lingua romana, nasuprot učenog jezika, lingua latina). Od 16. veka je uspostavljena prva teorija o romanu kao žanru koju su neretko pojedini pisci uzdrimali da bi se „točak roman-teorija romana počeo vrteti iz početka“¹¹⁰.

Mihail Bahtin, poznati ruski kritičar, je isticao da se neko delo definitivno izražava tek svrstavanjem u neku vrstu i tek tada pripada određenom žanru. Za njega je žanr znatno manja kategorija od književnog roda ili vrste. Bahtin ističe da je žanr tipična celina umetničkog iskaza a njegova dovršenost je jedna od bitnijih teza teorije žanra¹¹¹.

RAZVOJ ROMANA KAO KNJIŽEVNOG ŽANRA

U naše vreme sve je izrazitija književna (književnoteorijska i literarno-umetnička) i metodička (teorijska i praktična) aktuelnost teme o romanu posebno o njegovom školskom tretmanu. Roman je žanrovski vrlo razvijena forma, između klasičnog (balzakovsko-tolstojevskog) i današnjeg, postmodernog, više je podvrsta, čiji su vrhunci u školskoj lektiri. Tu žanrovsku razuđenost delimično, i sa zakašnjenjem, prate školski udžbenici Teorije književnosti. Stručna znanja stečena na fakultetima ubrzo postaju prevaziđena i nedovoljno stručna za kreativnu nastavu književnosti. Roman je, stoga, i metodički aktuelan. Metodika nastave književnosti, ima segmente teorije i modele obrade i proučavanja romana ali je evidentan nedostatak sintetičkih i interpretativnih studija o romanu u školi. Naša namera je da ovim radom, donekle, pomognemo valjanom interpretaciji romana koristeći svoje dugogodišnje radno iskustvo u školi. Izmene nastavnih programa maternjeg jezika i književnosti su nužne i trebalo bi da budu i obimnije i dublje da bi bile funkcionalne i savremene. Ubrzani razvoj društva i nauke, bogata književna produkcija i metamorfoza književnih žanrova, izrazita u romanesknoj literaturi, nameću izmene sadržaja nastave književnosti, kako bi učenje u školi (teorija) bilo u funkciji pripreme za život (praksa), što je cilj svih školskih sistema. U izlaganju koje sledi razmotrićemo karakteristike žanrovskog programiranja nastave književnosti / romana u osnovnim i srednjim školama; prikazom stanja u najranijim (1811-1945), istraživačkim osvrtom na programe od 1945. do 2007., sintezom tih karakteristika u programima po kojima se sada izvodi nastava, dijahronijski ćemo istaći bitne osobine žanrovskog programiranja književnosti, odnosno nastave romana. S obzirom da je reč o značajnoj užestručnoj komponenti relacije: programi – nastava romaneskne književnosti, njome ćemo se detaljnije sada pozabaviti.

Uvidom u naše nastavne programe, u njihovu dvovekovnu istoriju i detaljnijom analizom programa od Drugog svetskog rata, na pitanje kako je ova nastava programirana odgovor bi bio: višestruko, raznoliko. Evo i zašto. U devetnaestovekovnim srpskim programima sadržaji nastave književnosti i romana dati su u vidu objašnjenja šta i sa kojim ciljem valja obrađivati bez navođenja naslova romaneskne proze¹¹². Tek se u programu za niže razrede gimnazije (današnji viši razredi osnovne škole) iz 1926. godine prvi put poimenično navode pisci i dela koje valja obraditi, pa se kaže¹¹³:

- u III razredu „nastaviti obradu pripovedaka istorijske sadržine i uzeti manje romane iz narodnog i društvenog života (Milanović, Kozarac, Veselinović, Draženović, Glišić, Turčić, Jakšić, Tomić, Sremac)“;

¹⁰⁸ Rečnik književnih termina, Institut za književnost i umetnost, Nolit, Beograd, 1992, str. 369.

¹⁰⁹ Benedeto Kroče: Estetika, Naprijed, Zagreb, 1960.

¹¹⁰ Milena Stojanović: Uvod u teoriju žanrova, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2009, str. 150.

¹¹¹ Miroslav Beker: Uvod u komparativnu književnost, Školska knjiga, Zagreb, 1995. str. 80-81.

¹¹² U aktu popečiteljstva prosvetljenja od 11.09.1811. godine dat je prvi nastavni program za osnovno obrazovanje u Srbiji. Vidi: Đorđević Živojin.

¹¹³ Nastavni planovi i programi srpskohrvatskog jezika i književnosti za osnovnu školu u Srbiji, Republički zavod za unapređenje i vaspitanje i obrazovanje, Bgd., 1977.

- u četvrtom redu pod **Lektira** nema izričitih naslova već se uopšteno kaže: „nastaviti sa čitanjem narodnih pesama, pripovedaka...preporučenih od Glavnog prosvetnog saveta“.

U Nastavnom planu i programu iz 1930. godine uvodi se poglavlje **Privatna lektira** u kojoj su i romanopisci: Šenoa, Veselinović, Vern, Kipling i Sekulić (u trećem razredu), te: Matavulj, Sremac, Stanković, M. Car, Šenoa, Novak, Kumičić (u četvrtom).

Prvi moderni programi književnosti između dva svetska rata za učenike nižih gimnazija (uzrast od 12 do 15 godina) su konkretniji u odnosu na prethodne jer se navode romanopisci ali ne i naslovi romana koje valja obrađivati. Takođe su izostale odrednice o pristupu romanesknoj prozi. Neodređeno je da li se roman čita / analizira u celini ili ga valja upoznati preko odlomaka (vid).

Pohvalno je što Program zahvata savremenu nacionalnu epsku književnost (Sremac, Matavulj, Car, Stanković, Isidora) i što su se u njemu već tada našli omiljeni pisci za decu: Žil Vern i R. Kipling.

Nasuprot tome tu su po kriterijumima ondašnje Kraljevine Jugoslavije, aktuelni pisci: Milanović, Draženović, Turić, Tomić... koji su već dugo anonimni i čiji je literarni trag davno nestao.

Nastavni program srpskog jezika iz 1945. godine¹¹⁴, u prava četiri razreda ne navodi ni pisce na dela već samo u **Metodskim uputstvima** ukazuje da na čitalačkim štivima sa tematikom NOB treba vaspitavati diskusiju o pročitanoj književnom tekstu.

Ni u programu koji je stupio na snagu 15 godina kasnije, u mlađim razredima osnovne škole nema poimenično navedenih pisaca za decu ni njihovih književnih romaneskkih tekstova. Književnost se po ovom programu¹¹⁵ upoznaje „obradom tekstova narodne i umetničke književnosti i drugih odabranih naučno-popularnih štiva, čitanjem, prepričavanjem... uočavanjem i opisivanjem glavnih likova i nosilaca radnje“. Sve je to u okviru sadržaja tematskog područja „Vežbe u logičkom i izražajnom čitanju“. **Lektire**, kao posebnog područja, **nema**. Ista metodološka rešenja i doslovno iste formulacije karakterišu i program¹¹⁶ za osnovne škole iz 1962. godine, iako se u njegovoj preambuli naglašava da „predstavlja redakciju programa iz 1959. godine“.

U **gimnazijskom programu** književnosti za školsku 1952/1953. godinu¹¹⁷ u svakom razredu od V do VIII taksativno se navode pisci i dela – romani koje treba obraditi u okviru školske i vanškolske lektire. Program sledi epohe i pravce a pisce je trebalo **monografski** obrađivati po prilično razrađenim programskim tezama.

U petom razredu je srednjovekovna i književnost iz doba prosvetiteljstva u kojoj nema romaneskne proze ali u **Lektiri** su romani: *Pod slobodnim suncem* (Finžgar), *Ajvanho* (V. Skot) i *Zlato* (DŽ. London), koji su odabrani po kriterijumu uzrasnog interesa za književnu tematiku.

U šestom razredu je reprezentativna romaneskna književnost sa jugoslovenskih prostora; u okviru monografske obrade Sterije Popovića, obraća se pažnja na njegov *Roman bez romana*, uz teze o Šenoi i analizi odlomka njegovog klasičnog romana, naglašava se da: „Uz analizu Šenoinih dela obraditi istorijski roman“. Romani *Viljam Tel*, *Čiča Gorio*, *Uskok*, *Taras Buljba* su u **Lektiri** šestog razreda i oni su u skladu sa uzrasnim afinitetom prema borbi i avanturi ili u skladu sa ideologijom (Balzakova kritička slika kapitalizma) i dobar su prozor u svetsku književnost.

U sedmom razredu je **Realizam** i u njemu je više romaneskne proze, pa se u okviru školske lektire za obradu programiraju romani: J. Ignjatovića, S. Matavulja, A. Kovačića, B. Stankovića - ukupno osam, a u **Lektiri** su: *Pauci*, *Gorski car*, *Pokošeno polje*, *Daleko je sunce*, *Gvozdena peta*, *Pukovnik Šaber* i *Rat i mir* – ukupno sedam. U lektiri preovlađuje hronološki princip koji obezbeđuje poželjnu **korelaciju domaće i školske lektire**, a društvenim romanima socijalno-revolucionarne tematike u kojima su glavni akteri mladi ljudi, nastava se usmerava ka afirmaciji aktuelnih socijalističkih tema i ideja.

U osmom razredu trebalo je proučiti **Modernu i Savremenu književnost**.

Književni sadržaji su dati u okviru poglavlja „Političke socijalne i kulturne prilike početkom XX veka u svetu i kod nas“; **Književnost posle Prvog svetskog rata** (revolucionarni pokreti... oštrija kriza kapitalizma. Fašizam...sve jača dekadencija buržoaske kulture... sve je jači uticaj napredne kulture... značaj Gorkog za naprednu književnost.“); i **Pregled savremene književnosti pred Drugi svetski rat, za vreme Narodnooslobodilačke borbe i posle oslobođenja**. Književni tekstovi su sredstva upoznavanja i prihvatanja navedenih teza.

U okviru školske lektire jedino je roman *Na Drini ćuprija* predviđen za analizu, a u okviru književnosti NOB, pored više jugoslovenskih pesnika, tu je izbor iz dela Lalića i taksativno: *Daleko je Sunce*. Lektira je neobično formulisana u jednoj rečenici: „Iz strane književnosti *Mati* ili koje drugo delo M. Gorkog, *Hamlet* od Šekspira“.

¹¹⁴ Novi nastavni plan i program za osnovne škole sa metodskim uputstvima..., Prosveta, Bgd., 1945.

¹¹⁵ Prosvetni glasnik, IX, broj 7, 8 i 9, Bgd., 1959.

¹¹⁶ Prosvetni glasnik, XIII, 11-12, Bgd., 1962.

¹¹⁷ Prosvetni glasnik, II, broj 8, Bgd., 1952.

Evidentni **metodološki zaokret** je vrlo nejasan. U prethodnom sedmom razredu u **Lektiri** je bilo 10 obimnih knjiga od kojih sedam romana i plus osam romana u školskoj lektiri dok je u sedmom razredu **15 romana**, dotle – nejasno zašto – u starijem završnom razredu u **Lektiri** je samo jedan proleterski roman, a i u školskoj je, pokazali smo, **manjak romana**. Ideološke i književno-istorijske odrednice uz pisce i epohe u ovom razredu, *ugušile su književni tekst*, i one su sve u ime naprednih ideja, nastavi poslale pedagoški anahronu poruku, uputile su je na **dogmatsko-reproduktivni sistem** i na dominaciju monologa o piscima, epohama i delima, na predavačku ulogu nastavnika književnosti.

Zanrovske karakteristike aktuelnih nastavnih programa

Koje su karakteristike žanrovskog pristupa u romanesknoj prozi u najnovijim nastavnim programima koji su doneseni poslednjih godina i koji su trenutno u primeni u nastavnoj praksi? U programima književnosti za više razrede osnovne škole, koji su u primeni od 2007. godine i koji predstavljaju poslednju (ne bismo rekli i „konačnu“) verziju nekoliko puta prethodnih godina menjanih programskih tekstova primenjena je **nova** na književnoteorijskim premisama zasnovana **metodologija** koja korespondira sa metodičkim zahtevom za konkretnošću nastavnih sadržaja. U sva četiri razreda (V-VIII) **Književnost** je istovetno raspoređena na **Lektiru**, a u okviru nje su poimenično svi književni tekstovi/dela, na **Dopunski izbor** i na **Naučno-popolarne i Informativne** tekstove. Slede **Tumačenje teksta, Književno-teorijski pojmovi, Funkcionalni pojmovi i Čitanje** sa bližim objašnjenjima, što se, recimo, u šestom razredu u Epici nalaže književnoteorijsko upoznavanje pojmova: *fabula, tema, motiv; biografija, autobiografija, predanje, roman...* Ili u istom razredu u okviru odrednice Funkcionalni pojmovi: „Učenici se podstiču da razumeju, usvoje i u odgovarajućim govornim i nastavnim situacijama primenjuju sledeće funkcionalne pojmove: čežnja, naslućivanje, sumnja, zaprepašćenje; savesnost... humanost, dostojanstvo... objektivno, subjektivno... zapažanje, obrazlaganje argumentovano dokazivanje, analiza, sinteza... detalj... perspektiva“ i sl. I u činjenici da se u svim tim književno-nastavnim problemima još detaljnije, sa više obrazloženja, govori i u poslednjem programskom poglavlju **Način ostvarivanja programa** – nalazimo poželjne **metodološko-metodičke inovacije**.

Romana u ovim programima *ima više* i oni su raspoređeni poimenično po razredima u okviru **Epike i Dopunskog izbora**; za čitanje i obradu su programirani raznovrsni romani iz nacionalne književnosti za decu i odrasle; preko klasičnih uzrastu prilagođenih romana stiže se uvid u svetsku književnost, a sva romaneskna dela data su ili u celini ili u odlomcima, što se programski precizno određuje.

Ne ulazeći sada detaljnije u vertikalni sled i horizontalnu korelaciju romaneskne književnosti u višim razredima osnovne škole, jer će o tome biti reči u sledećoj tački, sa zadovoljstvom konstatujemo da su **današnji nastavni programi** nastave književnosti i romana u osnovnoj školi, sa stanovišta žanrovskog programiranja, **vidljiv napredak** u odnosu na prethodne.

Napredak je izrazit u književnonaučnom, viši je u metodološkom a manji u metodičkom aspektu, jer neka pitanja ostaju otvorena i na njih se iako su programska novina, ni u objašnjenjima autori programa ne osvrću. Jedno od njih je i **spajanje školske i domaće lektire**. Sa stanovišta metodologije književnosti - to je u redu, ali nastavnici pa i pisci čitanki žele da znaju šta je čitanački tekst, a šta domaća lektira; šta treba upoznati čitanjem i intenzivnom analizom na času, a šta čitanjem van škole, postupanjima (istraživački zadaci, teze za usmereno čitanje i sl.) i oblicima (grupni rad, tandem... referati i njihove vrste i sl.), obrade domaće lektire u osnovnoj školi.

Iako je ovaj program u komponenti **linearnog planiranja** znatno koherentiniji od prethodnih, istaknuta i njoj slične dileme iniciraju da, inače kompetenta **Komisija nije bila kompletna**; kao da su joj nedostajali bolji poznavaoici nastavne prakse i teoretičari metodike nastave književnosti.

U studiji Programska obeležja nastave romana temu smo analitički razmotrili u dijahronijskom diskursu od početka XIX veka do naših dana, s tim što smo period do četvrte decenije XX veka prikazali u vidu osvrta, a početke savremenijeg tretmana romana koje je evidentirano u programima Kraljevine Jugoslavije analitički smo promišljali i tako hronološki ušli u detaljnije razmatranje i istraživanje obeležja nastave romana u srpskim programima književnosti od Drugog svetskog rata do naših dana. Programi su obavezna osnova nastave pa i nastave romana, i oni su, stoga, značajno pedagoško, književno-naučno i metodičko pitanje. i mi smo mu, shvatajući ga u tom ključu seriozno pristupili.

ZAKLJUČAK

Pošli smo od pretpostavke da je polje istraživanja užestručno i da će se naša dijahronijska analiza usredsrediti pa i iscrpsti na žanrovskom programiranju romana u osnovnoj i srednjoj školi u Srbiji, ali dublji prodor u temu otvorio je i druge njene, takođe relevantne, komponente koje smo kontekstualno istražili. Ne postoji koncepcija žanrovskog programiranja nastave književnosti.

U redovnoj nastavi roman je dugo bio deo monografske obrade pisaca; često izostaju određeni vidovi njegovog tretmana i sl. A Lektira se kretala od Privatne u prvobitnim programima, preko podele na školsku i domaću, da bi u najnovijim programima ta podela nestala i ostavila niz nedoumica. To je utvrđeno i u redovnoj nastavi i u Lektiri. Utvrdili smo da je žanrovsko programiranje književnosti značajan naučno-stručni problem koji podrazumeva odgovoran i filigranski strpljiv rad, koji brojnim programima manjka. I pri ovom programiranju valja poštovati njegov društveno-naučni aspekt i njih je nužno uskladiti, što nije uvek činjeno. Nedostatak toga sklada rezultirao je slabostima nastave romana. Kad bi se pristupilo istraživanju programiranja književnih rodova (lirika, epika, drama) i njihovih vrsta/žanrova – verovatno bi se došlo do sličnih konstatacija i zaključaka. Kad bi se to desilo - zazvonilo bi za širu stručno-naučnu uzbunu. Cenimo da je to institutski posao. Naša studija je nejakog zvuka, ali jake želje da podstaknemo multidisciplinarno promišljanje o programskim osnovama nastave književnosti, odnosno Srpskog jezika i književnosti u osnovnoj i srednjoj školi. I da tako, na osnovu analize prethodnih, dođemo do savremenijih i funkcionalnijih programa nastave književnosti i nastave romana.

Najnoviji programi su vidan iskorak, iako i oni nisu savršeni. Notirali smo i njihove nedostatke. U pitanju su, kao što smo istakli, nijanse koje mnogo znače.

U studiji se nismo bavili realizacijom programskih sadržaja i vidova nastave romana jer je to nova, mislimo aktuelna tema koja podrazumeva timsko istraživanje nastavne prakse. Naša studija je pledoaje za savremenije, na naučnim tokovima zasnovano, programiranje nastave romana i nadamo se da će naš rad biti podstrek budućim istraživačima.

LITERATURA

- [1] Nastavni planovi i programi srpskohrvatskog jezika i književnosti za osnovnu školu u Srbiji, Republički zavod za unapređenje i vaspitanje i obrazovanje, Bgd., 1977.god.
- [2] Novi nastavni plan i program za osnovne škole sa metodskim uputstvima..., Prosveta, Bgd., 1945.god.
- [3] Prosvetni glasnik, IX, broj 7, 8 i 9, Bgd., 1959.god.
- [4] Prosvetni glasnik, XIII, 11-12, Bgd., 1962.god.
- [5] Prosvetni glasnik, II, broj 8, Bgd., 1952.god.
- [6] Zdenko Škreb "O problemu osnovne sheme podjele na rodove i vrste", Rad, Beograd, 1987.god.
- [7] Rečnik književnih termina, Institut za književnost i umetnost, Nolit, Beograd, 1992. god.
- [8] Benedeto Kroč: Estetika, Naprijed, Zagreb, 1960.god.
- [9] Milena Stojanović: Uvod u teoriju žanrova, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2009. god.
- [10] Miroslav Beker: Uvod u komparativnu književnost, Školska knjiga, Zagreb, 1995. God.